

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ*
ΕΠΙ ΤΗ 1900ῃ ΕΠΕΤΕΙΩ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΥΠΟ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἀργεῖ Ε' Ἐθνοσυνέλευσις (1831) ἐπελήφθη καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Ὁ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου διορισθεὶς γραμματεὺς (ὑπουργός) τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ν. Χρυσόγελος ἐξέθηκεν ἐν αὐτῇ τὰς ἐνεργείας τοῦ Κυβερνήτου, ὑπομνήσας καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν του πρὸς τοὺς πατριάρχας, ἡ δὲ Ἐθνοσυνέλευσις ἀνακηρύξασα ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἑλλάδι τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὥρισεν ἐν τῷ Συντάγματι τὸν διορισμὸν πενταμελοῦς ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου, συγκροτουμένου ἐξ ἀρχιερέων, ἐκλεγομένου παρὰ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ διοριζομένου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἔμελλε νὰ καθορίσῃ τὰ κατὰ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἱερεῖς, τὴν χρησιμοποίησιν τῶν προσόδων τῶν μονῶν πρὸς συντήρησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδείας, τὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχιερέων. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ν. Χρυσόγελον Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλὸς εἰσηγήθη παρομοίας ἐνεργείας περὶ ρυθμίσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὴν μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως Ὀθωνος συνελθοῦσαν ἐν Προνοίᾳ Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἄλλ' αὕτη διαλυθεῖσα οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ, ἤκουσε δὲ μόνον παρὰ τοῦ Ἰακώβου Ρίζου Νερουλοῦ εἰς ποίας ἐνεργείας εἶχε προβῆ ὁ Κυβερνήτης. Οὕτω δ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ὀθωνος τὸ ζήτημα τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας εἰσήραχτο εἰς κρίσιμον στάδιον.

Ἰδρυσις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας¹. Ἦδη διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς διετύπου τὴν γνώμην, καθ' ἣν ἐν τῇ μελλούσῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία ἔδει νὰ καταστῇ διοικητικῶς ἐλευθέρα ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Ἐκ τῆς γνώμης ταύτης ἀπέρρευσεν ἡ ἐπικρατήσασα ἔκτοτε θεωρία, καθ' ἣν ἕκαστον κράτος ἀποσπώμενον ἀπὸ τῆς Τουρκίας, ἔδει νὰ ἔχῃ καὶ τὴν ἀνεξάρτητον Ἐκκλησίαν του. Ἡ θεωρία εὔρεν ἔνθερον συνήγορον τὸν κληρικὸν Θεόκλητον Φαρμακίδην, μετὰ μεγάλης ἐπιμονῆς ὑποστηρίζαντα αὐτήν. Ἡ δὲ ἀντιβασιλεία τοῦ Ὀθωνος, ἔχουσα ὡς ρυθμιστὴν τῶν τῆς Ἐκκλησίας τὸν Γεώργιον Μάουρεν, προτεστάντην τὸ δόγμα, ἀσμένως ἠσπασθή τὴν θεωρίαν ἐκείνην, διότι ἤθελε νὰ κατα-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 20.

1. *Χρυσοστ. Παπαδοπούλου*, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Α' σ. 70 ἔξ.

στήση τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ὑποτελῆ εἰς τὸν βασιλέα Ὁθωνα, καίτοι καθολικὸν τὸ δόγμα, πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ μοναρχικοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ καὶ πρὸς πρόληψιν ἐνδεχομένης ἀντιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἔπραττεν ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία κατὰ τῶν μοναρχῶν τῆς Εὐρώπης.

Τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Φαρμακίδου ἠσπάζοντο καὶ οἱ τότε ἐξέχοντες πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, οὐδεμία δὲ οὐδαμῶθεν παρουσιάσθη ἀντίδρασις. Οὕτω δὲ ὁ Μάουρερ, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου, κατήρτισεν ἑπταμελῆ ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὀγδοηκονταετοῦς Πανούτσου Νοταρᾶ, ἐκ δύο προσφύγων ἀρχιερέων, τοῦ Φαρμακίδου, τοῦ Σκαρλάτου Βυζαντίου, τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Σχινᾶ, ἀπεφάσισε δὲ τὴν ἴδρυσιν «Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος» ἐκ πέντε μελῶν διοριζομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ διωργάνωσεν αὐτὴν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἡ Ἐκκλησία νὰ ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἐκ τῆς πολιτείας. Μετὰ τοῦτο συγκληθέντες εἰς Ναύπλιον οἱ ἱεράρχαι ἐπεκύρωσαν τυπικῶς τ' ἀποφασισθέντα. Τῇ 23 Ἰουλίου 1833 ἐδημοσιεύθη τὸ περὶ τῆς Συνόδου καταστατικὸν διάταγμα, στηριζόμενον ἐπὶ βαυαρικοῦ νόμου, μετὰ δύο ἡμέρας διορίσθησαν τὰ πρῶτα μέλη τῆς Συνόδου καὶ τῇ 27 Ἰουλίου ἔδωκαν πρὸς τὸν βασιλέα «ὡς κυρίαρχον» τῆς Ἐκκλησίας τὸν ὄρκον. Αὐθημερὸν ἐτελέσθη δοξολογία καὶ ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν τηλεβόλων ἐγκαθιδρύθη ἐπισήμως ἡ «Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος».

Οὕτω ἰδρύθη καὶ ὀργανώθη ἡ Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, εἰς ὃ τέως ὑπήγετο. Ὁ Φαρμακίδης, δικαιολογούμενος εἰς τοῦτο ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐμμήθη τὴν Ρωσικὴν Ἐκκλησίαν, οὐχὶ ὀρθῶς φρονῶν, ὅτι ὁ Μ. Πέτρος κατήργησε τὸ Πατριαρχεῖον Μόσχας καὶ ἴδρυσεν διαρκῆ Σύνοδον ἄνευ συγκαταθέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ Μ. Πέτρος προέβη εἰς τὴν ἀνωτέρω μεταβολὴν τῇ συγκαταθέσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ὡς ἦτο ἀκόλουθον, ὁ τρόπος τῆς ἰδρύσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προὐκάλεσε μεγάλην ἐσωτερικὴν ἀνωμαλίαν ἐν τῇ χώρᾳ, διότι ἐξεδηλώθη εὐθύς ἀμέσως σοβαρὰ ἀντίδρασις ἐκ μέρους κληρικῶν τινων, οὓς ἡ ἀντιβασιλεία ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ. Τὴν ἀντίδρασιν ἐνίσχυσεν ἡ παραχθῆσα μεγάλη δυσφορία ἐκ τῆς διαλύσεως 412 Μοναστηρίων καὶ τῆς διαρπαγῆς τῆς κολοσσιαίας αὐτῶν περιουσίας, ἰδιαζόντως δ' ἐξεπροσώπησε τὴν ἀντίδρασιν ὁ Κωνσταντίνος Οἰκονόμος († 1857), κληρικὸς διαπρεπέστατος, ἀπὸ τοῦ 1834 ἐγκατασταθεὶς ἐν Ἑλλάδι¹. Ὁ Οἰκονόμος ἐκάκισεν

1. Χρυσ. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἀν. σελ. 145 κ. ἐξ. Δ. Σ. Παπαλάου, Κωνσταντίνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Ἀθήναι 1932.

ἀναφανδὸν τὸ νέον ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπετέθη διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ σοφίας καὶ τῆς βαθυτάτης γνώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων κατὰ τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Φαρμακίδου. Ἦρξατο σφοδρὸς ἀγὼν μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Οἰκονόμου, διὰ συγγραμμάτων, προσῆλθε δὲ ἐπίκουρος τοῦ Φαρμακίδου ὁ σεμνὸς καὶ πολυμαθὴς κληρικὸς Νεόφυτος Βάμβας¹, διότι οὗτος ἐξ ἀγνοῦ συνειδότης ὑπεστήριξε τὴν μετάφρασιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἣν καὶ ὁ Φαρμακίδης ἐνέκρινε, μᾶλλον ἐκ πνεύματος ἐλευθεριάζοντος. Συνέπεσε δὲ τότε καὶ ἡ ἐκδήλωσις τῶν προσηλυτευτικῶν τάσεων τῶν ξένων σχολῶν καὶ ὁ ἐκ τῶν θεοσεβιστικῶν γνωμῶν τοῦ Θεοφίλου Καΐρη σάλος², ταῦτα δὲ πάντα συνεσχετίζοντο πρὸς τὸ καθιδρυθῆν ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς καὶ πρὸς τὸν πρωτεργάτην αὐτοῦ Θεόκλητον Φαρμακίδην, ὅστις καὶ ἐπαύθη τέλος αἰφνιδίως, τῇ 10 Νοεμβρίου 1839, τῆς θέσεως τοῦ γραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ μετετέθη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου³. Ὁ Φαρμακίδης ἐδημοσίευσε τότε τὴν περίφημον «ἀπολογία»⁴, ζητήσας νὰ δικαιολογήσῃ τὴν στάσιν του ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἰδρύσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἑκκλησίας καὶ τὰς περὶ τῆς ἐξαρθήσεως τῆς διοικήσεως αὐτῆς ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἰδέας του.

Μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος οὐδεμία ὑπῆρχε σχέσις. Ἀπόπειρα ἐπικοινωνίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ζητήματος τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, τῷ 1841, ἀπέτυχε, διότι τὸ πατριαρχεῖον ἐδήλωσεν ὅτι ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξίν τοιαύτης συνόδου. Ὅτε δὲ τῷ 1849 ἔγραψεν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος εὐχαριστοῦσα τὸν πατριάρχην Ἀνθιμὸν Δ' διὰ τὰς ἐπιδαφιλευθείσας τιμὰς εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει θανόντος πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος Ἰακώβου Ρίζου Νερουλοῦ, δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἐπιστολὴ τῆς Συνόδου. Τότε ἐγένετο κατάδηλον ὅτι ἕδει νὰ ζητηθῇ ἐπισήμως ἡ ἀναγνώρισις τῆς Αὐτοκεφάλου

1. *Χρυσ. Παπαδοπούλου*, Ἱστορία τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σελ. 199 κ. ἐξ. Πρὸβλ. *Κ. Ἀμάντου*, Νεόφυτος Βάμβας, «Ἑλληνικά», τόμ. Ζ' (1934), σελ. 51 κ. ἐξ., ἔνθα καὶ λοιπὴ βιβλιογραφία.

2. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς βλ. *Χρ. Παπαδοπούλου*, ἔνθ' ἄν. σελ. 223 κ. ἐξ., 391 κ. ἐξ. *Δ. Πασχάλη*, Θεόφιλος Καΐρης, Ἐν Ἀθήναις 1928, σ. 266. *Ι. Ν. Φραγκούλη*, ἐν τῇ «Θεολογία» τόμ. ΙΒ' (1934), σελ. 270 κ. ἐξ., τόμ. ΙΓ' (1935), σελ. 37 κ. ἐξ.

3. Βλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου*, Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1837 - 1930), ἐν Ἀθήναις 1931, σελ. 5 - 6, 25. *Κ. Ι. Δουβουνιώτου*, Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, «Θεολογία» τόμ. Θ' (1931), σελ. 232 - 239.

4. Εὐρύτερον περὶ τοῦ ἀνδρὸς βλ. *Χρ. Παπαδοπούλου*, ἔνθ' ἄν. σελ. 55 κ. ἐξ. *Δ. Σ. Μπαλάνου*, Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784 - 1860), Λόγος λεχθεὶς κατ' ἐντολήν τῆς (Πανεπιστημιακῆς) Συγκλήτου ἐν τῇ Μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῇ 30 Ἰανουαρίου 1933, ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 62.

Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τῇ 30 Μαΐου 1850 συνελθοῦσα ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἀπεφάσισεν, ὅπως γένηται ἀρμοδίως ἢ διακοίνωσις τῆς συστάσεως αὐτῆς πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον. Τὸ πατριαρχεῖον συγκαλέσας σύνοδον ἐνδημοῦσαν, τῇ 16 Ἰουνίου 1850, ἔθηκεν ἐνώπιον αὐτῆς τὸ ζήτημα. Ἐκτὸς τοῦ προεδρεύσαντος πατριάρχου Ἀνθίμου Δ' μετέσχον τῆς συνόδου πέντε πρόφην πατριάρχαι, ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος καὶ δεκατρεῖς μητροπολίται τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, παρίσταντο δὲ καὶ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ βαθμοῦχοι τοῦ πατριαρχείου καὶ λογάδες τοῦ Γένους. Ἐν οὗτω ἐπισήμῳ συνελεύσει τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον ἐξέδωκε τῇ 29 Ἰουνίου 1850 τὸν Συνοδικὸν Τόμον, δι' οὗ ἀνεκηρύσσεται τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Αἱ κυριώτεραι αὐτοῦ διατάξεις εἶναι ὅτι: 1) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κηρύσσεται ἐλευθέρη καὶ ἀνεξάρτητος· 2) ὑπερτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ αὐτῆς ἔσται σύνοδος διαρκῆς, συνισταμένη ἐξ ἀρχιερέων, προσκαλουμένων ἀλληλοδιαδόχως, κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας, πρόεδρον δ' ἔχουσα τὸν κατὰ καιρὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν καὶ διοικοῦσα τὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας ἐλευθέρως καὶ ἀκολύτως ἀπὸ πάσης κοσμικῆς ἐπεμβάσεως· 3) οἱ ἀρχιερεῖς ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ θὰ μνημονεύωσι τῆς συνόδου, αὕτη δ' ἐν τοῖς διπτύχοις τοῦ τε κατὰ καιρὸν Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν κατὰ τάξιν, καθὼς καὶ πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων. 4) θὰ λαμβάνῃ τὸ ἅγιον Μύρον παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· 5) ὁ πρόεδρος τῆς συνόδου ἀναγορευόμενος θὰ ἐπιστέλλῃ τὰ συνοδικὰ γράμματα πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν καὶ τοὺς λοιποὺς πατριάρχας, καθὼς καὶ αὐτοὶ τὸ αὐτὸ πράττουσι· 6) τὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως (ἐκλογή καὶ χειροτονία ἀρχιερέων, ἀριθμὸς καὶ ὀνομασία τῶν θρόνων αὐτῶν, χειροτονία ἱερέων καὶ διακόνων, γάμοι καὶ διαζύγια, διοικήσεις μοναστηρίων, εὐταξία καὶ ἐκπαίδευσις τοῦ κλήρου, κήρυγμα τοῦ θείου λόγου, ἀποδοκιμασία ἀντιθρησκευτικῶν βιβλίων καὶ τὰ τοιαῦτα) κανονισθήσονται παρὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου διὰ συνοδικῆς πράξεως· 7) ἐν τοῖς παρεμπόπτουσι σπουδαίοις ἐκκλησιαστικοῖς ζητήμασι, τοῖς δεομένοις συσκεφῆς καὶ συμπράξεως πρὸς κρείττονα οικονομίαν καὶ στηριγμὸν τῆς ὀρθοδοξίας ἡ Ἱερὰ Σύνοδος θ' ἀναφέρηται πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν Σύνοδον ὃ δὲ πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος θὰ παρέχωσι προθύμως τὴν ἑαυτῶν σύμπραξιν.

Ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἐγένετο κατ' ἀρχὴν δεκτός, οὕτω καθορίζων καὶ ρυθμίζων τὰ τῆς διοικήσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔσπευσε δὲ ἡ κυβέρνησις νὰ καταρτίσῃ τὴν σύνοδον μᾶλλον κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Τόμου, ἐξ ἀρχιερέων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐπισκόπου Ἀττικῆς Νεοφύτου, δεχθεὶς δὲ αὐτὴν ὁ βασιλεὺς Ὀθων ἐδήλωσε, πρὸς τοῖς ἄλλοις: «τὴν ἐπανάληψιν τῶν κανονικῶν σχέσεων τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν θεωρῶ ὡς ἐν τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας μου

λαμπροτέρων συμβεβηκότων». Ὁ Φαρμακίδης ἀπεμακρύνθη δριστηκῶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑπηρεσίας. Ὁ Ὄθων τῇ 28 Ἰουλίου 1850 ἀπερχόμενος εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἀναθέτων τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν Ἀμαλίαν, ἐξεδήλου καὶ πάλιν τὴν χαρὰν τοῦ ἐπὶ τῇ «κανονικῶς γενομένη ἀναγνωρίσει τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας». Προτάσει δὲ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου διὰ διατάγματος τῆς 11 Αὐγούστου ἀπεφασίσθη, ὅπως τῇ 20 Αὐγούστου ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς τῆς Ἑλλάδος τελεσθῆ δοξολογία καὶ ἀναγνωσθῆ ὁ Συνοδικὸς Τόμος. Πράγματι δὲ ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς χαρᾶς τοῦ λαοῦ ἀνεγνώσθη ὁ Τόμος καὶ ἀνεπέμφθη δοξολογία πρὸς τὸν Θεόν. Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, μητροπολιτικὸν τότε ναὸν τῶν Ἀθηνῶν, προσῆλθεν αὐτοπροσώπως ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, ἀνεγνώσθη δὲ ὁ Συνοδικὸς Τόμος ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Ἀποστολίδου, ὅστις καὶ ὠμίλησεν ἐξάρας τὸ μέγα γεγονός τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸ γεγονός τοῦτο εὔρε σημαντικὴν ἀπήχησιν καὶ εἰς τὸν τύπον, ὅστις ἐτόνισε τὴν ἔκτακτον αὐτοῦ σημασίαν: «Ἐὰν ἡ 25 Μαρτίου 1821 ἔθεσε τὸν πρῶτον θεμέλιον λίθον τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ 20 Αὐγούστου 1850 ἔθεσε τὸν ἕτερον καὶ αἰώνιον θεμέλιον λίθον τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος τῆς Ἑλλάδος» («Αἰὼν» 20 Αὐγούστου 1850). Μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁ ἐπίσκοπος Ἀττικῆς Νεόφυτος Μεταξᾶς ὀνομάσθη διὰ διατάγματος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν.

Ὁ Φαρμακίδης ἔσπευσε νὰ δημοσιεύσῃ ἐπίκρισιν τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου, ἐπαναλαβὼν τὰς γνωστὰς θεωρίας του καὶ συστήσας τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ. Ὁ «Ἀντίτομος» τοῦ Φαρμακίδου, ὡς ὀνομάσθη ἡ ἐπίκρισις ἐκείνη ἤσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἡ πολιτεία δὲν ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου καθορισθεισῶν κανονικῶν βάσεων διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁργάνωσις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας. Τὸ καταστατικὸν βασιλικὸν διάταγμα τῆς 23 Ἰουλίου 1833, δι' οὗ διεκηρύχθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον ὄργανικὸν καὶ καταστατικὸν νόμον τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἀνεγράφη σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐκ τοῦ ὄργανικοῦ νόμου τοῦ 1818 τοῦ βαυαρικοῦ Κοινοστορίου. Οὐχ ἦττον αἱ ἀπαξ τεθεῖσαι ἐν αὐτῷ διοικητικαὶ ἀρχαὶ ἴσχυσαν καθ' ἅπασαν τὴν ἐφεξῆς περίοδον, ἀποτελέσασαι «παράδοσιν» διὰ τοὺς πολιτικοὺς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ διατάγματος, ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησία, ἐν πνεύματι ἀναγνωρίζουσα κεφαλὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, κατὰ δὲ τὸ διοικητικὸν μέρος αὐτῆς ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν βασιλέα, ἀνακηρύσσεται αὐτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, φυλαττομένης ἀπαραχαράκτου τῆς δογματικῆς ἐνότητος, κατὰ τὰ παρὰ πασῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀνέκαθεν πρεσβεύομενα. Τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ὑπεράτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ὑπὸ τὴν τοῦ

βασιλέως κυριαρχίαν, θὰ ἦτο διαρκῆς «Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», συγκειμένη ἐκ πέντε μελῶν, ἐξ ὧν εἷς πρόεδρος καὶ δύο τοῦλάχιστον σύμβουλοι, πάντες διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τὰ λοιπὰ μέλη αὐτῆς ἠδύνατο νὰ εἶναι σύμβουλοι, ἀλλὰ, κατὰ τὴν κρίσιν τῆς κυβερνήσεως, θὰ διορίζοντο οὗτοι καὶ ὡς πάρεδροι, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ὡς ἀναπληρωματικοὶ σύμβουλοι τῆς Συνόδου ἢ πάρεδροι. Σύμβουλοι θὰ διορίζοντο μόνον ἀρχιερεῖς, ἀλλ' οἱ πάρεδροι ἠδύνατο νὰ λαμβάνωνται ἐκ τῶν πρεσβυτέρων ἢ ἱερομονάχων. Κατ' ἔτος θὰ ἐγίνετο μὲν νέα ἐκλογή, θὰ ἠδύνατο δὲ νὰ διορίζονται ἐκ νέου οἱ σύμβουλοι καὶ οἱ πάρεδροι. Ἐν τῇ συνόδῳ, συνεδριαζούσῃ κατὰ τοὺς τύπους τῶν λοιπῶν σωματείων, θὰ παρίστατο πάντοτε βασιλικὸς ἐπίτροπος καὶ ὁ γραμματεὺς αὐτῆς, διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Οἱ λοιποὶ τοῦ γραφείου ὑπάλληλοι ἔμελλον νὰ διορίζονται ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐγκρίσει πάντοτε τῆς κυβερνήσεως. Ὁ γραμματεὺς θὰ συνεζήτει χωρὶς νὰ ἔχη ψῆφον, ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος θὰ εἰσηγεῖτο προτάσεις, πᾶσα δὲ συνεδρίασις, ἐν ἀπουσίᾳ αὐτοῦ γινομένη, θὰ ἦτο ἄκυρος. Τὰ μέλη τῆς συνόδου, ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος, ὁ γραμματεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ὑπάλληλοι θὰ ἔδιδον ὄρκον πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν καθ' ὠρισμένον τύπον. Ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς ζητήμασιν ἡ σύνοδος θὰ ἐνήργει ἀνεξαρτήτως τῆς κοσμητικῆς ἐξουσίας, οὐδεμία ὁμως ἀπόφασις αὐτῆς ἠδύνατο νὰ κοινοποιηθῇ ἢ νὰ ἐκτελεσθῇ ἄνευ προηγουμένης κυβερνητικῆς ἐγκρίσεως, ἔστω καὶ ὅταν πρόκειται περὶ ἐσωτερικῶν ζητημάτων, οἷον ἡ τήρησις τῆς πίστεως, ἡ ὁρθὴ ἐκτέλεσις τῆς λατρείας, ἡ τήρησις τῶν καθηκόντων τῶν κληρικῶν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ εὐταξία, ἡ χειροτονία τῶν κληρικῶν, ὁ ἀγιασμὸς ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ οἰκοδομημάτων. Πολλῶ μᾶλλον ἀπητεῖτο ἡ κυβερνητικὴ ἐγκρίσις διὰ πᾶσαν ἄλλην ἀπόφασιν τῆς Συνόδου, πρὸ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ βασιλείου θὰ διετέλουν ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἐφορείαν τῆς Συνόδου, λαμβάνοντες παρ' αὐτῆς διαταγὰς καὶ ἀναφέροντες εἰς αὐτὴν πᾶν ζήτημα ἀναγόμενον εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἢ ἐξωτερικὰ καθήκοντα αὐτῆς. Ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἔκτασις τῶς ἐπισκοπῶν τοῦ βασιλείου θὰ προσδιορίζοντο παρὰ τῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν γνωμοδότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Αἱ ἐπισκοπαὶ ἔμελλον νὰ προικοδοτηθῶσι καταλλήλως, οἱ δ' ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι θὰ διορίζοντο μὲν κατὰ πρότασιν τῆς Συνόδου παρὰ τῆς κυβερνήσεως, κατὰ δὲ γνωμοδότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, πλὴν καὶ τοῦτο μόνον εἰς τὰς παρὰ τῶν ἱερῶν κανόνων προσδιοριζόμενας περιπτώσεις, θὰ μετετίθεντο, θὰ ἐπαύοντο ἢ θὰ ἐξέπιπτον τῆς θέσεως αὐτῶν πρὸς ποινὴν. Ἡ Σύνοδος θὰ εἶχε τὴν ὑπερτάτην δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐφ' ὄλου τοῦ κλήρου καὶ ἐπὶ τῶν λαϊκῶν, ἐν ζητήμασι καθαρῶς ἐκκλησιαστικοῖς, ἐγκρινομένης ὁμως ἐκάστοτε ἀποφάσεως ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Αἱ πολιτικὰ τῶν κληρικῶν ὑποθέσεις θὰ ἐξητάζοντο ὑπὸ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων. Τότε ὁ βασιλεὺς θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ γε-

νικὰς Συνόδους τῶν ἀρχιερέων τοῦ κράτους, νὰ διευθετῇ τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα, «χωρὶς ὅμως νὰ παρεισδύηται παντάπασιν εἰς τὰ περὶ δογμάτων».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ 1833 συντελεσθεῖσα ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δεσμευτικὴ πάσης ἐλευθέρως κινήσεως. Κατὰ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 ζωηρόταται διεξήχθησαν ἐν τῇ βουλῇ συζητήσεις περὶ Ἐκκλησίας, κατέστη δὲ δυνατὸν νὰ διατυπωθῶσι τὰ δύο πρῶτα ἄρθρα κατὰ τρόπον εὐνοοῦντα τὴν κανονικὴν διευθέτησιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Καὶ εἰσηγήθη μὲν ἡ κυβέρνησις Ἰωάννου Κωλέττη ἐκκλησιαστικούς νόμους εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ ψηφίσῃ αὐτούς. Ἦρξατο ἔκτοτε κίνησις πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ ἰσχύοντος βασιλικοῦ διατάγματος τοῦ 1833, τὴν κίνησιν δ' ἐκείνην ὑπεβοήθησεν ἡ ἔκδοσις τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ ἡ ἐπελθοῦσα ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τῷ ὄντι δὲ τῷ 1852 εἰσήχθησαν εἰς τὴν βουλὴν ὁ Σ' καὶ ὁ ΣΑ' νόμοι περὶ διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ ἐπισκόπων καὶ ἐπισκοπῶν, ἡ τελικὴ δὲ διατύπωσις τῶν νόμων ἐκείνων δὲν ἀπεμακρύνθη τῶν βάσεων τοῦ βασιλικοῦ διατάγματος τοῦ 1833. Ὡρίσθη μόνον μόνιμος πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἡ δὲ Σύνοδος ὠνομάσθη «Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ ὁ καταρτισμὸς αὐτῆς ὠρίσθη μόνον ἐξ ἀρχιερέων, προσκαλουμένων κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς ἀρχιερωσύνης. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχιερέων παρέμεινεν ὡς εἶχε, καίτοι δ' ἐπολεμήθη ἐν τῇ βουλῇ ζωηρῶς ὁ θεσμὸς τοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ, οὐχ ἥττον ἀφέθη ἰσχύουσα καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ διάταξις, κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἐν ἀπουσίᾳ αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ συνεδριάσῃ ἡ Σύνοδος. Ἐπεκράτησαν καὶ πάλιν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Φαρμακίδου, ἐπανελθόντος ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ θέσιν αὐτοῦ ὡς γραμματέως.

Μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὀθωνος ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει τοῦ 1863 καὶ ὕστερον ἐν ταῖς βουλαῖς ἐγένετο πολὺς λόγος περὶ ἀναθεωρήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων, ἀλλ' οὐδαμῶς ἡ κατάστασις ἐβελτιώθη, ἀτελεσφόρητον δ' ἀπέβη τὸ διάβημα τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἥτις τῷ 1868 συνελθοῦσα ἐν Ἀθήναις διὰ τὴν βάπτισιν τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, ὑπέβαλε πρὸς τὴν κυβέρνησιν ὑπόμνημα, δι' οὗ ἐξίτηται τὴν βελτίωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, διὰ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων. Ἐπηκολούθησαν διάφορα θλιβερὰ γεγονότα ἐν τῷ ἐσωτερικῷ βίῳ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τὰ «Σιμωνιακά», ὧν εὐλόγως κυρία αἰτία ἐθεωρήθη ὁ ἰσχύων καταστατικὸς νόμος.

Τῷ 1889, ὑπουργοῦντος τοῦ Ἀθαν. Εὐταξίου, ἐξεδόθη νόμος, διαρρυθμίζων τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἄνευ οἰασθήποτε ἄλλης μερίμνης καὶ γενικωτέρας μεταρρυθμίσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων,

μόλις δὲ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1909 κατέστη δυνατὸν νὰ ψηφισθῶσι οἱ νόμοι περὶ ἐνοριῶν καὶ ἐνοριακοῦ κλήρου καὶ περὶ γενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου, δι' ὧν ἐσημειώθη σημαντικὴ πρόοδος. Μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τῷ 1912, τῇ πρωτοβουλίᾳ ἀρχιερέων τινῶν, ἤρξατο σοβαρὰ κίνησις ἀπολήξασα εἰς τὸν ἔντευξι 1914 καταρτισμὸν μεγάλης νομοπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπείας, ἣτις ἐξεπόνθησε σειρὰν σχεδίων ἐκκλησιαστικῶν νόμων, ἀλλ' αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐσωτερικαὶ πολιτικαὶ ἀνωμαλίαι παρέσυραν, δυστυχῶς, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν ἔρεισμά τι ἐκτὸς τῆς πολιτείας, δεινῶς τότε διαιρεθείσης. Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς πολιτικὸν «ἀνάθεμα» (1916) ἔσχεν ἀλεθρίας συνεπειὰς δι' αὐτήν. Τὸ Ἀνώτατον Εἰδικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον (1917), δύο μὲν μητροπολίτας, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀθηνῶν Θεόκλητον, καθήρξεσε, τοὺς δὲ λοιποὺς ἱεράρχας ἐκήρυξεν ἐκπτώτους τῆς θέσεώς των ἢ ὑπέβαλεν ὑπὸ ἀργίαν. Οὕτω παρήχθη λίαν ἐπικίνδυνος ἐσωτερικὴ ἀνωμαλία¹. Τῇ 8 Μαρτίου 1918 ἐγκατεστάθη ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ ἀπὸ Κιτίου Μελέτιος, ἐκλεγείς ὑπὸ τῆς «ἀριστινῆς» καταρτισθείσης Συνόδου², ἀλλὰ μετὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 1 Νοεμβρίου 1920 ἀπεμακρύνθη τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου ὁ Μελέτιος, ἐπανῆλθε δὲ πάλιν ὁ Θεόκλητος. Δι' ἀπλοῦ βασιλικοῦ διατάγματος τῆς 16 Νοεμβρίου 1920 ἐκηρύχθησαν ἄκυροι αἱ ἀποφάσεις τοῦ Ἀνωτάτου Εἰδικοῦ Δικαστηρίου τοῦ 1917³ καὶ συνεκλήθη μὲν ὕστερον ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διὰ βασιλικοῦ διατάγματος τῆς 28 Νοεμβρίου 1920, ἀλλὰ δὲν εὐρέθησαν πάντες οἱ ἱεράρχαι σύμφωνοι πρὸς κανονικὴν ἄρσιν τῶν ὑφισταμένων ἀνωμαλιῶν. Τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως διέκοψε τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οὐχ ἤττον ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Φώτιος († 1925), ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας διὰ τοὺς γάμους τοῦ διαδόχου Γεωργίου, συνετέλεσε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ εἰς τὸν «κανονισμὸν» τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου Ε', οὕτινος τὸ ἱερὸν λείψανον ἐναπόκειται ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῶν Ἀθηνῶν⁴. Τῷ 1921 ἤρξατο ἡ ἀπαλλοτριώσις τῶν ἀγροτικῶν μοναστηριακῶν κτημάτων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, διαλυσάσης καὶ τὴν συνελθοῦσαν (1922) πρὸς διαμαρτυρίαν Ἱεραρχίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1922, ἡ Ἐπανάστασις, μετὰ τὴν Μικρασιατι-

1. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου (Ἀρχ. Ἀθηνῶν). Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις, 1928, σ. 103. «Ἐκκλησία» τ. Θ' (1931) σ. 418 ἐξ. [Βασιλείου Ἀτέση (Μητροπ. π. Λήμνου). Ἐπιτομὸς Ἐπισκοπικῆ Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1933 μέχρι σήμερον, τ. Β' ἐν Ἀθήναις (1953) σ. 22 ἐξ.]

2. Ἰδὲ περιοδικὸν «Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυξ», (Ἀθηνῶν), ἔτος Η' (1918) ἀρ. 143 καὶ 144. [Β. Ἀτέση, ἐνθ. ἀν. σ. 36 ἐξ.]

3. [Ἐνθ. ἀν. σ. 47 ἐξ.]

4. [«Θεολογία» τόμ. ΚΑ' (1950) σ. 493 ἐξ. σημ. 1]

κὴν καταστροφὴν, ἐν μέσῳ τῆς παραχθείσης πολιτικῆς συστροφῆς, ἀπεμάκρυνε τὸν Μητροπολίτην Θεόκλητον, ὡς καθηρημένον καὶ ἀντικανονικῶς κατέχοντα τὸν θρόνον. Κατηρτίσθη τότε νέα Σύνοδος, ἐξελέγησαν ὀκτὼ νέοι μητροπολίται εἰς χηρευούσας μητροπόλεις καὶ διὰ νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς 27 Δεκεμβρίου 1922 συνεκλήθη Μείζων Σύνοδος ἐκ 18 ἀρχιερέων τῆς Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Σύνοδος αὕτη, συνελθοῦσα τῇ 30 Δεκεμβρίου 1922, ἀνεθώρησε τὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀνωτάτου Εἰδικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου τοῦ 1917 καὶ πάντας μὲν τοὺς ἀρχιερεῖς ἀποκατέστησεν εἰς τὰς ἔδρας αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα, τὸν δὲ μητροπολίτην Θεόκλητον μόνον εἰς τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν ἔδραν.

Τῇ 8 Μαρτίου 1923 ἐξελέγη ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν¹, χειροτονηθεὶς τῇ 10 Μαρτίου, ὅστις ἀμέσως προέτεινε εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον ὅπως συγκληθῇ ἐπισήμως ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς κατακύρωσιν τῆς ἐπελθούσης διὰ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀναθεώρησιν τῶν διεπώντων τὴν διοίκησιν αὐτῆς νόμων. Μετὰ τὴν συμφωνίαν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἔπεισε καὶ τὴν κυβέρνησιν ὅπως δεχθῇ τὴν σύγκλησιν τῆς Ἱεραρχίας. Ὄντως δὲ αὕτη συνελθοῦσα τῇ 3 Ἀπριλίου 1923 ἐξέδωκε ψήφισμα, κυροῦν τὴν ἐπελθοῦσαν λύσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος. Ἐπελήφθη δὲ ἡ Ἱεραρχία τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ καταστατικοῦ νόμου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀποφασίσασα νὰ καταργήσῃ τοὺς νόμους τοῦ 1852 Σ' καὶ ΣΑ' καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτοτελῆ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀπηλλαγμένην τῶν δεσμῶν τῆς πολιτείας.

Μετ' ὀλίγον ὁμως ἐπῆλθον νέαι δυσχέρειαι τῆς Ἐκκλησίας, ἀφορῶσαι εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν πολιτείαν². Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1923 ἐδημοσιεύοντο τὸ τε βασιλικὸν διάταγμα τοῦ «ἀριστίνδην» καταρτισμοῦ νέας Συνόδου, καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως «Περὶ ὀρίου ἡλικίας, μεταθέσεως καὶ περιθάλψεως τῶν μητροπολιτῶν τῆς Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ ἀνασυγκροτήσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου». Κατὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην θ' ἀπεμακρύνοντο ἕξ τοῦλάχιστον ἀρχιερεῖς, θὰ μετετίθεντο ἔλευθέρως οἱ λοιποὶ καὶ θὰ ἐχειροτονοῦντο νέοι ἀρχιερεῖς μέχρι τῆς 15 Δεκεμβρίου. Κατὰ τῶν προθέσεων τούτων τῆς Ἐπαναστάσεως ἀντέστη ἔρρωμένως ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος, βοηθούντων δὲ καὶ τῶν Ἱεραρχῶν, οὓς ἐκάλεσεν ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν, ἔπεισε τὴν Ἐπανάστασιν νὰ ὑποχωρήσῃ. Οὕτω δ' ἐπελθούσης συμφωνίας μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, ἐδημοσιεύθησαν τῇ 14 Δεκεμβρίου ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως δύο

1. Ὅρα «Ἀνάπλασις» τ. ΛΣΤ' (1923) σ. 66, 69 ἐξ. 94 ἐξ. [«Ἐκκλησίαν» τ. ΙΣΤ' (1938) σ. 346 ἐξ., 363 ἐξ., τ. ΚΕ' (1948) σ. 340. «Θεολογίαν» τ. ΙΖ' (1939) σ. 257 ἐξ., Β. Ἀτέση, ἐνθ. ἀν. σ. 75 ἐξ.]

2. «Ἀνάπλασις» ἐνθ. ἀν. σ. 345 ἐξ.

νέαι ύψίστης σπουδαιότητος ἀποφάσεις τῆς Ἐπαναστάσεως. Διὰ τῆς πρώτης κατηργεῖτο ὁ νόμος τοῦ 1852 ΣΑ', καὶ μετ' αὐτοῦ κατηργεῖτο ἡ διαρκῆς πενταμελῆς Σύνοδος, ἀντιτίθετο δὲ ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας, συνερχομένην ἀπαξ τοῦ ἔτους καὶ ἐκπροσωπουμένην ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἀπουσίας αὐτῆς. Ἡ Ἱεραρχία ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ἐντὸς τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1923, ἐν ἡμέρᾳ ἣν θὰ ὤριζεν ἡ κυβέρνησις διὰ βασιλικοῦ διατάγματος. Διὰ τῆς δευτέρας ἀποφάσεως ὤριζετο ὅτι μητροπολίται τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ποιμαντορικῶν καθηκόντων, ἀποχωροῦσι τῆς ὑπηρεσίας μετὰ ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας. Ὁ τρόπος τῆς λήψεως τῆς ἀποφάσεως ἔμελλε νὰ ὀρισθῇ διὰ νομοθετικοῦ διατάγματος. Οἱ ἀποχωροῦντες ἔμελλον νὰ λαμβάνωσι περίθλαψιν ἴσην πρὸς τὸν μισθὸν τῶν. Μετάθεσις μητροπολίτου εἰς ἄλλην θέσιν ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγῳ προαγωγῆς ἢ τῆ αἰτήσεως τοῦ ἢ τῆ προηγουμένη ἀποφάσει τῆς Ἱεραρχίας.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, 17 Ἰανουαρίου, ἐδημοσιεύετο διὰ νομοθετικοῦ διατάγματος ὁ νέος ἐνοριακὸς νόμος καὶ κατηργεῖτο ἐπιτροπὴ πρὸς μελέτην τοῦ ὑπὸ τῆς Ἱεραρχίας ἐκπονηθέντος σχεδίου καταστατικοῦ νόμου. Τῇ 18 Δεκεμβρίου ἐξεδίδετο βασιλικὸν διάταγμα περὶ συγκλήσεως τῆς Ἱεραρχίας διὰ τὴν 24 Δεκεμβρίου, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος, ἀποστείλας τηλεγραφικῶς τὴν πρόσκλησιν πρὸς τοὺς ἱεράρχας, ἐδέχθη νὰ συνέλθῃ τυπικῶς καὶ διαρκῆς Σύνοδος ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἡμέσου αὐτοδιαλύσεως αὐτῆς καὶ τῆς συνελεύσεως τῆς Ἱεραρχίας.

Ἡ συνεδρία τῆς Ἱεραρχίας τῇ 24 Δεκεμβρίου 1923 ὑπῆρξε πανηγυρική. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας ἐδοξολόγησε τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ἐπελευθούσῃ λύσει τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος καὶ ἐξέφρασε «τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς πρὸς τοὺς συντελεστάς τῆς χειραφετήσεως» καὶ τῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀνήγγειλε δὲ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν καὶ τὰ λοιπὰ πατριαρχεῖα καὶ διὰ διαγγέλματος πρὸς τὸν λαόν. Ὁ πατριάρχης ἀνήγγειλεν ἐπευλογῶν τὴν ἐπελευθούσαν μεταβολὴν τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, οἱ δὲ λοιποὶ πατριάρχαι συνεχάρησαν αὐτήν. Ὁ καταρτισθεὶς νέος καταστατικὸς χάρτης ἐχαρακτηρίσθη ὡς «Ἀπόφασις» τῆς Ἐπαναστάσεως, συνταγματικῆς ἰσχύος, ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως τῇ 31 Δεκεμβρίου 1923. Ὁ καταστατικὸς οὗτος χάρτης ἐνεφάνισεν ὑπὸ ἐντελῶς νέαν ὄψιν τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Καταργηθεῖσις τῆς ὀλιγομελοῦς διαρκοῦς Συνόδου, ὤρισθη ὡς ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συνερχομένη ἀπαξ τοῦ ἔτους καὶ ἐκατάκτως ὁσάκις παρίστατο ἀνάγκη, ἀντιπροσωπευομένη δέ, κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτῆς, ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχιερέων ἀφέθη εἰς τὴν Ἱεραρχίαν. Ἐκτὸς τῶν πρωτοβαθμίων δικαστηρίων ὤρι-

σθησαν δευτεροβάθμια ἐξ ἀρχιερέων ὀρισμένης περιοχῆς, συνερχόμενα περιοδικῶς, ἀφέθη δὲ ἐλευθέρᾳ ἀπὸ τῆς πολιτείας ἢ δικαστικῆ ἔξουσία. Ὡσαύτως διὰ τοῦ νέου ἀπὸ 17 Δεκεμβρίου 1923 νόμου περὶ ἐνοριῶν καὶ ἐνοριακοῦ κλήρου ἐπετεύχθη ἡ χειραφέτησις τῆς διοικήσεως τῶν ἱερῶν ναῶν καὶ ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις καὶ ἀξιοπρατῆς συντήρησις τοῦ κλήρου.

Οὕτω, μετ' ἀγῶνας ἑνὸς περιόπου αἰῶνος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κατήγαγε μεγάλην νίκην, ἧς τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα κατεδηλώθησαν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ νέου διοικητικοῦ συστήματος, ἐπὶ διετίαν περιόπου, ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1924 μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1925. Δὲν ἐβράδυναν ὁμως νὰ ἐκδηλωθῶσιν αἱ κατὰ τοῦ νέου συστήματος ἀντιδράσεις, αἵτινες ἐπετάθησαν ἐπὶ δικτατορίας Παγκάλου¹. Αὕτη ἠμπόδισε διὰ τῆς βίας τοὺς ἱεράρχας νὰ συνέλθωσιν εἰς συνέλευσιν τῆς Ἱεραρχίας, ἐξέδωκε δὲ καὶ νομοθετικὸν διάταγμα περὶ νέας μητροπόλεως Μεγαρίδος. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀντέστη κατὰ τοιοῦτων ἀποφάσεων², νέος δὲ τότε ἀγὼν ἀνελήφθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ μακρὰ διεξήχθησαν διὰ τοῦ τύπου συζητήσεις, ἕως οὗ, τῇ 26 Σεπτεμβρίου 1925, ἐξεδόθη νομοθετικὸν διάταγμα, δι' οὗ ἐπανιδρύετο ἡ διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος. Εὐτυχῶς ἡ δικτατορία δὲν υἱοθέτησε τὰς γνώμας τῶν εἰσηγουμένων εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαναφορὰν τῶν νόμων τοῦ 1852 Σ' καὶ ΣΑ', ἐδέχθη δὲ μόνον τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχιερέων παρὰ τῆς ὀλιγομελοῦς Συνόδου. Δὲν κατηργήθη ἡ Ἱεραρχία ὡς ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ὅθεν παρέμεινε ἐν ἰσχύϊ ἡ θεμελιωδέστερα διάταξις τῶν νόμων τοῦ 1923. Ἡ Ἱεραρχία ὀλόκληρος, ἐκδηλοῦσα τὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατορθώσασα νὰ συνέλθῃ ἀνεπισημῶς ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ, ἀπεφάσισε νὰ μὴ συμβιβασθῇ πρὸς τὸ διὰ νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς 26 Σεπτεμβρίου 1925 ὀρισθὲν καθεστῶς τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅπως ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς ἰσχύος τῶν διατάξεων τῶν νόμων τοῦ 1923. Αἱ καταβληθεῖσαι ἔκτοτε προσπάθειαι ἀπέδωκαν εὐχάριστον ἀποτέλεσμα.

Τῷ 1931 ἐψηφίσθη ὁ νόμος 5187, περιέχων τὸν νέον καταστατικὸν χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ νόμος 5438, περιέχων τροποποιήσεις τινὰς καὶ τὴν κωδικοποίησιν τοῦ καταστατικοῦ χάρτου. Διὰ τῶν νόμων τούτων ἐπανῆλθον ἐν ἰσχύϊ κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ διατάξεις τοῦ νόμου τοῦ 1923. Ταῦτοχρόνως δ' ἐνομοθετήθη νέα δικονομία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐξεδόθησαν νέοι νόμοι ἀναφερόμενοι εἰς τὸν ἐφημεριακὸν κλῆρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα αὐτῆς. Οἱ νόμοι οὗτοι, δι' ὧν ἀναδιοργανώθη ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελοῦσι τὸ ἐπιπέγασμα τῶν ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τοῦ βασιλικοῦ διατάγματος τῆς 27 Ἰουλίου

1. Ἰδὲ «Ἀνάπλασιν» τ. ΑΘ' (1926) σ. 209 ἐξ. Καὶ ἀνάτυπον ὑπὸ τὸν τίτλον: Σελὶς ἐκ τῆς συγχρόνου ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ δικτατορίας, ἐν Ἀθήναις, 1926.

2. «Ἀνάπλασις» ἐνθ' ἀν. σ. 161 ἐξ.

1833 ἀρξαμένων προσπαθειῶν πρὸς κανονικὴν ρύθμισιν τῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Αἱ ἐπισκοπαὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν εὐρέθησαν 9 μητροπόλεις μετὰ 14 ἐπισκοπῶν καὶ δύο ἀρχιεπισκοπῶν ἐν Πελοποννήσῳ, 4 μητροπόλεις μετὰ 4 ἐπισκοπῶν ἐν Στερεῇ Ἑλλάδι, 5 ἐπισκοπαὶ ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τῆς νήσου Σκοπέλου καὶ 8 μητροπόλεις ἐν ταῖς νήσοις. Καταργηθέντος ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μάουρερ τοῦ ἰσχύοντος συστήματος τῶν αὐτοτελῶν μητροπόλεων μετ' ἐπισκοπῶν, διὰ βασιλικοῦ διατάγματος τῆς 20 Νοεμβρίου 1833 ὠρίσθησαν μόνον 10 ἐπισκοπαί, ἰσάριθμοι πρὸς τοὺς 10 νομοὺς τοῦ κράτους. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὑπῆρχον πολλοὶ πρόσφυγες ἀρχιερεῖς ἐκ τῶν ἀλυτρώτων ἑλληνικῶν χωρῶν, διὰ βασιλικοῦ διατάγματος τῆς 21 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἰδρύθησαν καὶ ἕτεροι 30 προσωριναὶ ἐπισκοπαί, αἵτινες μετὰ τὴν χρεῖαν τῶν ἔμμελλον νὰ συγχωνεύονται μετὰ τῶν μονίμων. Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ὅμως τῆς διατάξεως ταύτης παρουσιάσθησαν μεγάλα δυσχέρεαι. Διὰ τοῦ νόμου Σ' τοῦ 1852 ὠρίσθησαν 24 ἐπισκοπαί, ὧν ἡ τῶν Ἀθηνῶν ὠνομάσθη μητρόπολις, αἱ δὲ τῶν πρωτευουσῶν τῶν νομῶν καὶ ἡ τῆς Κορίνθου ἀρχιεπισκοπαί, κατὰ τὸ ἑξῆς διάγραμμα :

<i>Μητρόπολις</i>	<i>Ἐπισκοπαὶ</i>
Ἀθηνῶν	Θηβῶν καὶ Λεβαδείας
<i>Ἀρχιεπισκοπαὶ</i>	Καρυστίας
Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας	Φωκίδος
Ἀργολίδος	Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας
Χαλκίδος	Καλαβρυτῶν καὶ Αἰγιαλείας
Φθιώτιδος	Ὑδρας καὶ Σπετσῶν
Κορίνθου	Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως
Πατρῶν καὶ Ἠλείας	Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας
Μαντινείας καὶ Κυνουρίας	Γυθείου
Μισηνίας	Οἰτύλου
Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης	Ἀνδίου καὶ Κέας
Σύρου καὶ Τήνου	Νέξου
	Θήρας

Διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου ἠνώθησαν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ αἱ ἐν αὐτῇ 3 μητροπόλεις 2 ἀρχιεπισκοπαὶ καὶ 2 ἐπισκοπαί, ὁμοίως τῷ 1882 αἱ 4 μητροπόλεις καὶ 5 ἐπισκοπαὶ Θεσσαλίας καὶ Ἀρτης. Διὰ δὲ τοῦ νόμου τῆς 6 Ἰουλίου 1899 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρχιερατικῶν ἐδρῶν ὠρίσθη εἰς 32, προστεθείσης τῷ 1922 καὶ ἑτέρας μιᾶς. Πᾶσαι ὠνομάσθησαν ἐπισκοπαί, πλὴν τῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἧς ὁ ἀρχιερεὺς ἐτήρησε τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου. Διὰ τοῦ νόμου 2891 ἀπὸ 29 Ἰουλίου 1922 τῆς Γ' ἐθνοσυνελεύσεως (1922) ἀπεδόθη ὁ τίτλος τοῦ μητροπολίτου εἰς πάντας τοὺς ἐπισκόπους, ὁ δὲ Ἀθηνῶν ἐτιτοφορήθη «Μακαριώτατος Ἐξαρχος πάσης Ἑλ-

λάδος». Προσφορώτερον διὰ τοῦ καταστατικοῦ χάριτος τοῦ 1923 ὠνομάσθη «Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος»¹. Αἱ ὁμοδοξοὶ Ἐκκλησίαι Ρουμανίας καὶ Σερβίας ὠνόμασαν «πατριάρχας» τοὺς προέδρους τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἀρκετὸς ἐθεωρήθη ὁ κατ' οὐσίαν ἴσος, ἄλλωστε, πρὸς τὸν τοῦ πατριάρχου τίτλος τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «πρώτου» τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ πολὺ ἀπησχόλησε τὸ ζήτημα τῆς διοικήσεως τῶν μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους εὐρεθεισῶν ἐν ταῖς νέαις χώραις τῆς Ἑλλάδος μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἠϋξήθη μετὰ τὴν ἐκ Μικρασίας ἀπομάκρυνσιν τῶν Ἑλλήνων, ὅτε τὸ πατριαρχεῖον ἴδρυσεν καὶ τινὰς προσωρινὰς μητροπόλεις διὰ τοὺς πρόσφυγας ἀρχιερεῖς. Ἄλλ' εὐρέθη τρόπος, καθ' ὃν, χωρὶς ν' ἀποσπασθῶσι πνευματικῶς αἱ μητροπόλεις αὗται ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, νὰ ἐνωθῶσι διοικητικῶς μετὰ τῆς Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Σχετικὸς νόμος τοῦ 1928, ὑπ' ἀριθ. 3615, ἐδημοσιεύθη, μετὰ συνεννόησιν καὶ μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, καθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ διοικητικὴ αὕτη ἀφομοίωσις. Δι' αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπετελέσθη ἐκ δύο τμημάτων, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς τῶν νέων χωρῶν μετέχουσι τῆς διοικήσεως αὐτῆς ἐν ἴση μοίρᾳ πρὸς τοὺς τῆς Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας, μνημονεύουσι δὲ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ. Ὁ κάτωθι πίναξ δεικνύει πόσαι εἶναι αἱ μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σήμερον καὶ πόσαι αἱ μοναὶ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ἐν ἐκάστῃ αὐτῶν.

	Νεοί	Μεναί	Μεναχελί		Νεοί	Μεναί	Μεναχελί
Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν	231	6	60	Δρυϊνουπόλεως-Παγονιανῆς	54	2	3
<i>Μητροπόλεις</i>				Ἐδέσσης	140		
Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας	280	5	40	Ἐλασσόνος	67	1	7
Ἀλεξανδρουπόλεως	32			Ἐλευθερουπόλεως	39		
Ἀργολίδος	70	2	21	Ζακύνθου	157	4	44
Ἄρτης	68	4	16	Ἡλείας	195	6	50
Βελλᾶς καὶ Κονίτσης	50	3		Θεσσαλιώτιδος-Φαναριοφερ- σάλων	255	8	21
Βεργοῖας καὶ Ναούσης	114	3	12	Θεσσαλονίκης	105		
Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως	142	3		Θηβῶν καὶ Λεβαδείας	89	4	52
Γρεβενῶν	101	1		Θήρας	41	4	32
Γυθείου καὶ Οἰτύλου	94			Ἰωαννίνων	250	7	50
Δημητριάδος	140	2		Καλαβρύτων Αἰγιαλείας	147	5	200
Διδυμοτείχου—Ὁρεσιτιάδος	86			Καρυστίας	119	3	25
Δράμας	121	1	6	Κασσανδρείας	65	1	10

1. Βλ. Χρυσ. Παπαδοπούλου (Ἀρχ. Ἀθηνῶν) Ὁ τίτλος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, «Θεολογία» τόμ. ΙΓ' (1935) σ. 289 ἐξ. Καὶ ἀνάτυπον.

	Νεοί	Μοναχ	Μοναχὸι		Νεοί	Μοναχ	Μοναχὸι
Καστορίας	106	1	5	Πατρῶν	143	4	15
Κερκύρας καὶ Παξῶν	100	4	22	Πολυανῆς καὶ Κιλκισίου	90		
Κεφαλληνίας	220	8	139	Πτολεμαίδος Ἐφορδαίας	47		
Κοζάνης	93	1	3	Σάμου καὶ Ἰκαρίας	106	3	10
Κορινθίας	150	5	54	Σερρῶν	63	1	8
Κυθῆρων	5			Σιδηροκάστρου	47		
Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος	110	1	3	Σισανίου καὶ Σιατίστης	76		
Λευκάδος καὶ Ἰθάκης	61	2	18	Σπάρτης	145	2	28
Λήμνου	36			Σύρου, Ἄνδρου, Τήνου	126	7	190
Μαντινείας καὶ Κυνουρίας	130	13	80	Τρίκης καὶ Σταγῶν	168	7	41
Μαρωνείας καὶ Θάσου	68			Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας	138		
Μεσσηνίας	203	3	31	Ὑδρας καὶ Σπετσῶν	52	3	41
Μηθύνης	33	1	18	Φθιώτιδος	270	5	35
Μυτιλήνης	52	1	28	Φιλίππων καὶ Νεαπόλεως	63		
Νευροκοπίου	25			Φλωρίνης	87	1	3
Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης	110	3	8	Φωκίδος	104	3	37
Ξάνθης	57			Χαλκίδος	120	5	42
Παρσυνθίας καὶ Φιλιατῶν	125	2	10	Χίου	118	8	342
Παροναξίας	40	4	60				

Τούτων μητροπόλεις τινὲς ἐκρίθησαν ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας καταργηταί, ὑπάρχουσι δὲ καὶ τινες ἐν ταῖς νέαις χώραις προσωριναί. Ὑπολογίζεται ὅτι εἰς ἀμφοτέρω τὰ τμήματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θὰ παραμείνωσι περὶ τὰς 60 μητροπόλεις, ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος θεωρεῖται μέγας ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀρθοδόξου ποιμνίου, καίτοι ἀνέκαθεν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἠρίθμει πολλοὺς ἐπισκόπους.

Ὁ ἐφημεριακὸς κλήρος. Προκειμένου περὶ τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ πρῶτος διοργανώσας τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἀντιβασιλεὺς Γεώργιος Μάουρερ ἐσημείωσεν ὅτι ἐπὶ χιλίων ἱερέων τῆς Ἑλλάδος μόλις οἱ δέκα ἠδύναντο νὰ γράψωσι τὸ ὄνομά των, ἀλλὰ προσέδωκε τοιαύτην κατεύθυνσιν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς χώρας, ὥστε ἐπὶ μίαν ἑκατονταετίαν σχεδὸν δὲν κατέστη δυνατόν νὰ βελτιωθῇ ἡ κατάστασις τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου, ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἀξιοπρεποῦς οικονομικῆς συντηρήσεως. Ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου ἐν Πόρῳ τῷ 1830 ἰδρύθη πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου «Σχολεῖον Ἐκκλησιαστικόν», οὗτινος πρῶτοι διδάσκαλοι ὑπῆρξαν οἱ Ἄγιορεῖται μοναχοὶ Προκόπιος Δενδρινὸς καὶ Βενέδικτος, ἀλλὰ τὸ Σχολεῖον ἐκεῖνο δὲν ἐλειτούργησεν ἐπὶ μακρόν.

Ἀπὸ δὲ τῆς ἐπαύριον τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἱερά Σύνοδος ἐζητεῖ τὴν ἰδρυσιν ἱερατικῶν σχολῶν πρὸς μόρφωσιν τῶν ἐφημερίων καὶ τὴν τακτικὴν μισθοδοσίαν αὐτῶν ἐξ εἰδικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου, ἀλλ'

οὐδὲν ἐγένετο. Μετὰ τινα χρόνον (15 Μαΐου 1844) ἰδρύθη ἡ Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικὴ Σχολή¹, ἣτις ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου. Ἡ σχολὴ ἠτύχησε νὰ λάβῃ διάφορα κληροδοτήματα, δι' ὧν ἠυξήθησαν αἱ ὑπὸ τοῦ Ριζάρη ὀρισθεῖσαι δωρεὰν ὑποτροφίαι, ἐπειδὴ δὲ ἡ περιουσία αὐτῆς ἦτο κτηματικὴ, οἰκονομικῶς εὐθρέθη τελείως ἐξησφαλισμένη, ἀπηλλαγμένη δὲ οὕσα καὶ κυβερνητικῶν ἐπεμβάσεων, ἠδυνήθη ἄνευ σοβαρῶν περισπασμῶν νὰ διανύσῃ τὸ μακρὸν στάδιόν της. Ἄπαξ μόνον, ἀπὸ τῆς 6 Νοεμβρίου 1881 μέχρι τῆς 15 Αὐγούστου 1882, ἀνεστάλη ἡ λειτουργία αὐτῆς. Οἱ τῆς σχολῆς ταύτης ὅμως ἀποφοιτῶντες ἐτρέποντο εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα, ἐπειδὴ μέχρι τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας των δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς θέσεις ἀναλόγους πρὸς τὰ προσόντα των. Τῷ 1856 τὸ κράτος ἰδρυσε σχολὰς τινὰς ἱερατικὰς, ἐν Σύρῳ (1856) καὶ Χαλκίδι (1857) ἀλλὰ τὴν συντήρησιν αὐτῶν ἐξήρτησεν ἐκ τῶν μονῶν, λίαν δὲ ταχέως διέλυσε τὰς σχολὰς, πολλῶ μᾶλλον ὅτε, ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν χειροτονίαν μόνον ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου καὶ τῶν ἱερατικῶν σχολῶν, διὰ βασιλικῆς διατάγματος τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1856 ἐπέτρεπε τὴν χειροτονίαν καὶ ἀποφοίτων κατωτέρων σχολῶν.

Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διετυπῶντο γινῶμαι περὶ συνδυασμοῦ τῆς ἱερατικῆς μετὰ τῆς διδασκαλικῆς ὑπηρεσίας, ὃ δὲ Γερμανὸς Καλλιγᾶς, ἰδρυσάσας ἱερατικὴν σχολὴν, ὠνόμασεν αὐτὴν «Ἱεροδιδασκαλεῖον», χωρὶς νὰ προφθάσῃ, ὅπως ἴδῃ καὶ παρακολουθήσῃ τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ, καταληφθέντος ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Μετὰ συντόνους ὅμως πολυετεῖς ἐνεργείας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου πρὸς τὰς ἐκάστοτε κυβερνήσεις, τῷ 1936 ἡ σχολὴ ἠγοράσθη ὑπὸ τοῦ δημοσίου, διὰ τοῦ καταβληθέντος δ' εἰς αὐτὸν ποσοῦ ἀνηγέρθη παρὰ τῇ μονῇ Πετράκῃ μεγαλοπρεπὲς μέγαρον προωρισμένον διὰ τὴν μόρφωσιν στελεχῶν τοῦ κλήρου καὶ δι' ἄλλας ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας². Ἀναλαβὼν ὁ ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (νῦν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν) τὴν διεύθυνσιν τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἀπὸ τοῦ 1911, ἐπεδίωξε συντόνως καὶ τῷ 1918 ἐπέτυχεν, ὅπως ἐκδοθῇ ὁ νόμος 1432 «Περὶ ὀργανισμοῦ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Ἱερατικοῦ Φροντιστηρίου», δι' οὗ μετεβάλλετο ἡ Ριζάρειος εἰς «Ἱεροδιδασκαλεῖον»³. Οἱ τροφίμοι αὐτῆς ἐξήρχοντο ὡς δημοδιδάσκαλοι, δυνάμενοι ἐπὶ μίαν δεκαπενταετίαν ν' ἀσκήσωσι τὸ ἔργον

1. Ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου (νῦν Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησ. Σχολῆς ἐπὶ τῇ ἐβδομηκονταετηρίδι αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις, 1919.

2. Ὅρα «Ἐκκλησιαν» τ. ΙΑ' (1933) ἀρθ. 47 σ. 369, καὶ τ. ΙΑ' (1936) ἀρθ. 29-30 σελ. 225 ἐξ.

3. [Γερασίμου Ἱ. Κονιδάρη, Ὁ ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ὡς διευθυντῆς καὶ ἀναδιοργανωτῆς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς (1911—1923), Ἐπετηρὶς τῆς Ἐνώσεως τῶν ἀποφοίτων τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησ. Σχολῆς, Ἀθῆναι 1949 σ. 84-110]

τοῦ δημοδιδασκάλου, μέχρις οὗ παρασκευασθῶσι διὰ τὴν ἱερωσύνην. Παρὰ τὴν σχολὴν ἰδρύθη καὶ τὸ «Ἱερατικὸν Φροντιστήριον», ὅπερ ἀπέδωκε λαμπροὺς καρπούς. Ὅμοιαι πρὸς τὴν Ριζάρειον σχολαὶ ἰδρύθησαν τῷ 1926—1927 ἐν Μεσολογγίῳ, ἐν Ἄρτῃ, ἐν Ἀμαλιάδι (τὸ πρῶτον ἐν Πεντέλῃ), ἐν Κερκύρα, ἐν Κορίνθῳ, ἐν Τριπόλει, ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Σάμῳ, ἐν τῇ μονῇ Ἁγ. Ἀναστασίας παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐν Χανίοις. Ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἱεροδιδασκαλείων καὶ ἡ ἐλαττωματικὴ λειτουργία τινῶν ἔξ αὐτῶν ἐνίσχυσε τὴν κατὰ τῶν ἱεροδιδασκαλείων ἀντίδρασιν, ἣτις ἐπέτυχε τὴν διὰ νόμου κατάργησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ διορίζωνται δημοδιδασκαλοὶ οἱ ἀπόφοιτοι ἱερατικῶν σχολῶν, ἅμα δὲ καὶ τὸν περιορισμὸν αὐτῶν. Ἐδημοσιεύθη δὲ τῷ 1931 ὁ νόμος 5142 «Περὶ ἰδρύσεως Ἱερατικῶν Φροντιστηρίων καὶ Ἱερατικῶν Σχολῶν», ρυθμίζων τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ προπαρασκευῆς τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου. Σήμερον λειτουργοῦσιν, ἐκτὸς τῆς Ριζαρείου, αἱ Ἱερατικαὶ σχολαὶ Ἄρτης, Κορίνθου, Χανίων, Βελλᾶς καὶ Ἁγ. Ἀναστασίας τῆς Χαλκιδικῆς, μετὰ Ἱερατικῶν Φροντιστηρίων παρὰ τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ καὶ ταῖς σχολαῖς Κορίνθου καὶ Βελλᾶς. Ἡ τελευταία αὕτη σχολὴ κατ' ἐξαιρέσιν διατηρεῖ καὶ τὸν τύπον Ἱεροδιδασκαλείου, οὗτινος οἱ ἀπόφοιτοι διορίζονται δημοδιδάσκαλοι μόνον ἐν Β. Ἡπείρῳ.

Μεγάλην πνευματικὴν ἐνίσχυσιν ἔσχεν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος παρὰ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου, ἣτις, ἐκτὸς τῆς ἀναπτύξεως τῶν θεολογικῶν γραμμάτων, οὐ μικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν μόρφωσιν ἀρχιερέων καὶ ἐφημερίων ἱερέων, ἀγλαοὺς ἀποδοῦσα καρπούς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκ δὲ τῶν ἱερατικῶν σχολῶν μόνη ἣτις ἀδιακόπως ἐπὶ ὑπερενεήκοντα ἔτη εἰργάσθη, ὑπῆρξεν ἡ Ριζάρειος. Αὕτη δὲν ἀπέδωκε μὲν πολυαρίθμους κληρικούς, ἀλλ' ὡς τηλαυγῆς φάρος ἐφώτισε τὴν ἑλληνικὴν κοινωσίαν ἐν τε τῇ ἐλευθέρῳ καὶ τῇ τῶς ὑποδούλῳ Ἑλλάδι. Ἀπεφοίτησαν ἔξ αὐτῆς, ἐκτὸς τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων, διδάσκαλοι καὶ θεολόγοι, ἐπιστήμονες, πολιτευταί, ἄνδρες τὰ ὕπατα καταλαβόντες ἀξιώματα καὶ ἐν ταῖς ἐπισημαῖς καὶ ἐν παντὶ σταδίῳ δράσεως.

(Συνεχίζεται)